

بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ
به نام خداوند بخشنده مهربان

محمدجواد فلاح
دانشیار دانشگاه معارف اسلامی

زندگی به طعم اخلاق

پنج گام در اخلاق شهروندی

زندگی به طعم اخلاق

پنج گام در اخلاق شهروندی

نویسنده: محمدجواد فلاح ویراستار: زهرا نوری (گروه متنوک)
طراح یونیفرم و جلد: محمدحسین مؤیدی صفحه‌آرا: حسین قاسمیان
ناشر: دفتر نشر معارف (وابسته به نهاد معظم رهبری در دانشگاهها) نوبت چاپ: اول، ۱۴۰۲
شمارگان: ۱۰۰۰ جلد شابک: ۵-۵۶۷-۴۴۱-۶۰۰-۹۷۸ قیمت: ۱۳۵/۰۰۰ تومان

سرشناسه: فلاح، محمدجواد، ۱۳۵۸- عنوان و نام پدیدآور: زندگی به طعم اخلاق: پنج گام در اخلاق شهروندی/ نویسنده محمدجواد فلاح مشخصات نشر: قم: نهاد نمایندگی مقام معظم رهبری در دانشگاهها، دفتر نشر معارف، مشخصات ظاهری: ۱۷۲ص شابک: ۵-۵۶۷-۴۴۱-۶۰۰-۹۷۸ وضعیت فهرست نویسی: فیبا یادداشت: چاپ قبلی: دانشگاه معارف اسلامی، انتشارات، ۱۳۹۷. (۱ص)، کتابنامه: ص. [۱۶۷] - ۱۶۸. عنوان دیگر: پنج گام در اخلاق شهروندی. موضوع: شهروندان -- جنبه‌های اخلاقی-- Moral and ethical aspects -- Civics روابط بین اشخاص -- جنبه‌های اخلاقی City and town life -- Interpersonal relations -- زندگی شهری -- - شناسه افزوده: نهاد نمایندگی مقام معظم رهبری در دانشگاهها. دفتر نشر معارف رده بندی کنگره: HT۱۰۹ رده بندی دیویی: ۳۲/۴ شماره کتابشناسی ملی: ۹۴۷۱۱۴۱

دفتر نشر معارف قم، خیابان شهدا، کوچه ۳۲، شماره ۳، تلفن و نمابر: ۰۳۷۷۴۰۰۰-۲۵.
مدیریت پخش (مرکزی) قم، شرکت پاتوق کتاب، تلفکس: ۰۳۱۰۷۷-۲۵.

مراکز پخش

- اراک: ۰۸۶-۳۲۲۲۹۰۳۸ ■ ارومیه: ۰۹۱۴-۳۴۷۷۸۲۳ ■ اصفهان: ۰۹۱۳-۸۰۳۵۰۹۸ ■ اهواز: ۰۶۱-۴۲۲۳۸۰۰۰
- بابلسر: ۰۱۱-۳۵۳۰۵۳۵۵ ■ بجنورد: ۰۵۸-۳۲۲۵۶۲۲۱ ■ بردسکن: ۰۵۱-۵۵۴۳۰۱۲۱ ■ بندرعباس: ۰۷۶-۳۳۴۱۷۵۵۷
- بیرجند: ۰۵۶-۳۴۴۲۵۱۲ ■ تربت حیدریه: ۰۵۱-۵۲۲۸۶۵۰۰ ■ تهران: ۰۲۱-۸۸۹۱۱۲۱۲ ■ دهدشت: ۰۹۲۱-۷۴۴۱۲۱۷
- رشت: ۰۱۳-۳۳۳۴۵۶۹ ■ زاهدان: ۰۵۴-۳۳۲۲۸۸۷۹ ■ زنجان: ۰۲۴-۳۳۳۶۶۴۲۵ ■ ساری: ۰۱۱-۳۳۲۵۳۰۲۰
- سبزوار: ۰۵۱-۴۴۲۲۴۰۰۴ ■ سمنان: ۰۲۳-۳۳۴۵۳۲۱۱ ■ شهرکرد: ۰۳۸-۳۲۲۵۰۰۰۴ ■ شیراز: ۰۷۱-۳۲۳۴۶۶۱۴
- قزوین: ۰۲۸-۳۳۲۴۰۰۷۶ ■ قم: ۰۲۵-۳۷۷۳۵۰۰۳ ■ کازرون: ۰۹۱۷-۶۸۱۳۰۸۲ ■ کرمان: ۰۳۴-۳۳۳۳۱۴۶۶
- کرمانشاه: ۰۸۳-۳۷۲۳۸۴۱۱ ■ گرگان: ۰۱۷-۳۲۲۳۷۸۸۰ ■ مشهد: ۰۵۱-۳۳۵۵۹۶۳۳ ■ ملایر: ۰۸۱-۴۳۳۵۱۲۷۶
- مَهر: ۰۹۱۷-۰۶۱۷۲۶۲ ■ نیریز: ۰۷۱-۵۲۸۲۱۶۹۰ ■ یاسوج: ۰۷۴-۳۳۳۲۸۶۲۳ ■ یزد: ۰۳۵-۳۷۳۳۳۹۵۰

www.NashreMaaref.ir

E-mail: info@nashremaaref.ir

 NashreMaaref

حق چاپ و نشر این اثر برای نشر معارف محفوظ است.
نقل بخش‌هایی از متن، یا ذکر منبع بلامانع است.

۸	سخن آغازین
۱۲	پیشگفتار
۱۶	مقدمه
۱۷	آنچه در این کتاب می‌خوانید
۲۲	گام اول: چرا باید اخلاقی باشیم؟
۲۳	چرا اخلاق؟
۲۴	یک داستان خیالی
۲۵	قاضی عقل و وجدان
۲۸	کدام سود؟ کدام منفعت؟
۲۹	اندیشه اخلاقی ما
۳۰	مشکل اعتباری بودن امور اخلاقی
۳۲	آیا اخلاق فقط پاسخ یک احساس است؟
۳۴	حقیقی بودن امور اخلاقی
۳۵	اخلاق با دین یا بدون دین؟
۳۷	خدا، ضامن اخلاقی زیستن ما
۳۸	میوه‌های اخلاق (ثمرات اخلاقی زیستن)
۳۹	۱. اخلاق، طول عمر و توسعه رزق
۴۱	۲. آسودگی وجدان و آرامش خاطر
۴۲	وجدان خود را نفریبید
۴۴	۳. اخلاق محبوبیت و اعتماد می‌آورد
۴۶	۴. پیش‌بینی‌پذیری، محصول اخلاق
۴۸	۵. الگوآفرینی اخلاق
۵۰	مهارت‌هایی برای اخلاقی زیستن
	گام دوم:
۵۲	اصل انصاف یا قانون طلایی اخلاق
۵۳	قانون طلایی اخلاق چیست؟
۵۴	روایت وارونه از قانون زرین
۵۷	کاربردهای قانون زرین
	قانون فرعی اول: راستگو باش، همان‌گونه که می‌پسندی
۵۸	به تو راست بگویند
۵۸	آیا راستگویی مطلقاً اخلاقی است؟

۶۰	منفعت یا مصلحت؟
۶۱	یک توصیه اخلاقی جامع
۶۲	آفات دروغ
۶۵	فواید راستگویی
۶۷	قانون فرعی دوم: ببخش، آن طور که عطا و بخشش دیگران برایت خوشایند است
۶۸	قانون فرعی سوم: عفو کن و درگذر، همان طور که خواستاری تا از خطایب بگذرد
۷۰	تبصره و تذکر
۷۱	قانون فرعی چهارم: از آنچه به آن علاقه داری عطا کن، همان طور که می پسندی با تو این گونه باشند
۷۴	قانون فرعی پنجم: مراقب آبروی دیگران باش، آن گونه که خواهانی دیگران آبروی تو را حفظ کنند
۷۶	برخی مثال ها و مصادیق دیگر
۸۰	گام سوم: خیرخواهی و نصیحت
۸۱	راز نوشتن یک کتاب
۸۳	بررسی یک نمونه
۸۵	گونه های مواجهه با امور غیراخلاقی
۸۶	۱. مواجهه رضایتمندانه
۸۸	۲. مواجهه عافیت طلبانه و غیرمسئولانه
۹۳	آدم های خوب بی تفاوت
۹۴	توصیه و یک راهبرد
۹۷	۳. مواجهه خردمندانه
۹۷	مراتب رفتار خردمندانه
۹۸	بالاترین مرتبه، خردمندی و خدانگری
۹۹	توجه به منافع، لازمه خردمندی
۱۰۱	معیارهای برخورد خردمندانه
	گام چهارم:
۱۱۴	مثلث تکریم، احترام و ادب
۱۱۶	این مطلب را هم بخوانید
۱۱۷	پرسشی بنیادین از خود

۱۱۸	مثلت تکریم، احترام و ادب
۱۱۸	تکریم، اساس احترام و ادب
۱۱۹	احترام، ادب از درون، و ادب، نمود بیرونی احترام
۱۲۰	ادب‌ورزی، میوه تکریم و احترام
۱۲۱	از صفر تا صد احترام
۱۲۱	اصل همگانی بودن احترام، بی‌احترامی به هیچ‌کس
	اصل تشکیکی بودن احترام: همگان محترم‌اند، ولی
۱۲۴	برخی بیشتر
۱۲۵	احترام به خود
۱۲۹	برای بهبود احترام به خود چه کنیم؟
۱۳۱	«احترام به خود» را به کودکان بیاموزیم
۱۳۴	احترام به دیگران
۱۳۷	ابعاد احترام
۱۳۷	الف) احترام در بینش و نگرش
۱۴۰	ب) رفتار محترمانه (ادب)
۱۴۲	چند توصیه برای احترام به دیگران
۱۴۴	احترام، فرزند تواضع
۱۴۸	گام پنجم: اخلاق در شهر
۱۴۹	جلوه‌های اخلاقی در شهر
۱۵۱	به شعور محیط توجه داشته باشیم
۱۵۲	نگاه دینی، راهگشای اخلاق زیست‌محیطی
۱۵۳	سخنی ماندگار از امام علی <small>علیه السلام</small>
۱۵۵	حوزه‌های محیطی و زیستی
۱۵۶	آب و آبرو
۱۵۷	۱. نگرش غیرمسئولانه
۱۵۸	۲. نگرش مسئولانه
۱۵۹	باز هوای وطنم آرزوست ...
۱۶۰	اتومبیل، محکی برای اخلاق‌مداری
۱۶۳	اخلاق در ترافیک
۱۶۷	کتاب‌نامه
۱۶۹	پرسش‌های مسابقه کتاب زندگی به طعم اخلاق

سخن آغازین

براساس فرموده امام معصوم علیه السلام، همه شهروندان در قبال شهر و شهروندان دیگر مسئولیت اخلاقی دارند، تا جایی که از نگاه ایشان، «**إِنَّكُمْ مَسْئُولُونَ حَتَّىٰ عَنِ الْبِقَاعِ وَ الْبَهَائِمِ**!»؛ شما حتی نسبت به ساختمان‌ها (شهرها) و حیوانات نیز مسئولید». به همین منظور، آموزش اخلاق، به‌عنوان مهم‌ترین عنصر تأثیرگذار در ارتقای اخلاقی شهروندان می‌تواند برای هر جامعه‌ای، به‌مثابه قدرت نرم در استحکام پیوندهای اجتماعی به‌شمار آید. تربیت شهروند خوب و اخلاقی از مهم‌ترین منویات جامعه‌ای است که داعیه تعالی انسان‌ها و رسیدن به آرمانشهر اسلامی را دارد. از این رو باید به این دغدغه، براساس مهم‌ترین اصول و روش‌های آموزشی پرداخته شود.

از مهم‌ترین سازمان‌هایی که نقش بسزایی در ارتقای اخلاقی و بالا بردن سطح سواد و دانش اخلاقی شهروندان و ایجاد انگیزه برای تغییر اخلاقی و منش آنان در محیط شهروندی دارد سازمان شهرداری و ارگان‌های مرتبط است که می‌تواند ضمن سیاست‌گذاری، به ارائه راهکارها و اقداماتی مناسب در جهت دستیابی به چنین اولویتی همت‌گمارد.

در این راستا ضروری است شهر کریمه اهل بیت، که مهد علم، اخلاق

و معنویت است، به‌عنوان الگوی شهر اسلامی، در این زمینه گام‌های عملیاتی و کاربردی را در تحقق اخلاق و ادب شهروندی، منطبق با آموزه‌ها و معارف اسلامی بردارد. از این‌رو شهرداری قم با همکاری دانشگاه معارف اسلامی نهاد مقام معظم رهبری در دانشگاه‌ها، برای دستیابی به چنین منظوری، ضمن بررسی و مطالعه نظام‌مند و هدفدار در این زمینه، در گام نخست، مهم‌ترین آسیب‌ها و مشکلات اخلاقی شهروندان در محیط‌های شهروندی و اجتماعی را رصد کرده و متناسب با آن، به ارائه طرح و برنامه‌هایی برای آموزش و ارتقای اخلاق شهروندی پرداخته‌است.

از این‌رو، با توجه به برخی از مهم‌ترین دغدغه‌ها در محیط شهروندی، کتاب پیش‌رو در پنج گام اخلاقی و به‌شکل کاربردی، به‌خامه محقق ارجمند، جناب آقای دکتر محمدجواد فلاح، که مولود پژوهش‌های کاربردی در این عرصه است، با نگاهی ترویجی و آموزشی و در دسترس برای عموم شهروندان ارائه شده‌است.

مباحث تدوین شده، ضمن این‌که می‌تواند به‌عنوان اثری آموزشی در قالب کتاب به شهروندان تقدیم شود، زمینه‌ای است تا سازمان فرهنگی و معاونت فرهنگی و اجتماعی شهرداری‌ها با برگزاری جلسات کارگاهی و آموزشی و نیز برپایی مسابقات، زمینه اثربخشی و تأثیرگذاری آن را فراهم آورند.

ضمن تشکر از نویسنده محترم، جناب آقای دکتر محمدجواد فلاح، و همکاران محترم ایشان در معاونت پژوهشی دانشگاه معارف اسلامی، از همه دست‌اندرکاران شهرداری قم، به‌ویژه جناب آقای دکتر ملایی، ریاست محترم دانشگاه علمی - کاربردی شهرداری، و همکاران اداره پژوهش و

مطالعات کاربردی معاونت برنامه‌ریزی و سرمایه‌ انسانی شهرداری قم
سپاس‌گزارم.

نظرها و پیشنهادهای سازنده محققان و صاحب‌نظران را با کمال
امتنان پذیرا هستیم. به امید رسیدن و دستیابی به شهر اخلاقی، به کمک
و مدد شهروندان اخلاق‌مدار.

سید مرتضی سقائیان‌نژاد

شهردار قم

پیشگفتار

اخلاق، گم‌شده جوامع بشری و از ضروری‌ترین نیازهای زندگی فردی، اجتماعی و شهروندی ماست. اخلاق به ما می‌آموزد تا بتوانیم در کنار یکدیگر، مهرورزانه به همدیگر احسان کنیم، قدر و منزلت خویش را حفظ نماییم و با رعایت حقوق اطرافیان خود، محیط زندگی خویش را سالم‌سازی کنیم.

اخلاق، که شامل صفات نیکو، گرایش‌ها و عواطف ارزشمند و رفتارهای پسندیده است، امروزه بیش از پیش مورد نیاز جوامع بشری است، به‌ویژه آن‌که شرایط خاص جامعه امروزی و پیشرفت‌ها در کنار تکنولوژی و نیز گستردگی فضاهای ارتباطی مجازی، اخلاق شهروندی و اجتماعی را با چالش‌های بیشتری مواجه کرده است.

احترام و ادب، مهرورزی و عطف، خیرخواهی و نصیحت، انصاف و میانه‌روی و نیز تعامل شایسته با محیط‌زیست از مهم‌ترین مسائلی هستند که رعایت آن‌ها می‌تواند اخلاق شهروندی و اجتماعی ما را بهبود بخشد. این کتاب با تمرکز بر مهم‌ترین مشکلات و آسیب‌های اخلاقی، با نگاهی خردورزانه افراد را با پرسش‌های بنیادین در حوزه اخلاق مواجه می‌سازد و با بیان مثال‌های رایج و مصادیق امروزی در حوزه چالش‌های اجتماعی، خواننده را وادار به تأمل و دریافتن پاسخ مطلوب یاری می‌کند.

در این کتاب، در کنار رویکرد عقلی و استدلالی به مسائل اخلاقی، به شکل تحلیلی و البته آموزشی برخی از مهم‌ترین آموزه‌های اخلاقی در آیات و روایات نیز مدنظر نویسنده قرار گرفته‌اند.

نویسنده از همه‌عزیزانی که زمینه‌شکل‌گیری این اثر را فراهم کرده‌اند، به‌ویژه شهردار محترم قم، جناب آقای دکتر سقائیان‌نژاد، ریاست محترم دانشگاه علمی - کاربردی شهرداری، جناب آقای دکتر ملایی، و همچنین همکاران دانشگاه معارف اسلامی به‌ویژه جناب آقای دکتر ارجینی، معاون محترم پژوهش، و جناب آقای دکتر میرمحمدی، رئیس مرکز آموزش‌های آزاد، و آقای سید سعید روحانی، مدیر امور پژوهشی، کمال تشکر و قدردانی را دارد.

از همه‌ محققان و صاحب‌نظران تقاضا می‌کنیم که دیدگاه‌های صائب و مشفقانه خود را در بهبود این اثر، سخاوتمندانه ارائه دهند و ما را از دیدگاه‌های خود بهره‌مند کنند.^۱

مقدمه

آنچه در این کتاب می‌خوانید

این روزها، آگاهی ما از مسائلی که به آن‌ها نیازمندیم بسیار است، خودرو، رایانه، شبکه‌های اجتماعی و بسیاری از موارد دیگر که آن‌ها را ضروری می‌دانیم. اما برخی از مسائل کمتر دغدغه ما هستند، نه از آن جهت که ضروری نیستند، بلکه از آن‌رو که ملموس‌اند و مانند بسیاری از نیازهای رایج خود، ضرورت آن‌ها را حس نکرده‌ایم، چیزهایی که برای آرامش و آسودگی خیال ما ضروری و حتمی هستند و کمتر می‌توان آن‌ها را در ویتترین مغازه‌ها یا سبدهای کالاهای اساسی یافت.

از جمله این نیازها، که جامعه امروز ما بیش از پیش به آن محتاج است، اکسیری است به نام «اخلاق» که افراد جامعه ما از نبود آن تبار و بیمارند. از این‌رو این کتاب به‌طور کاملاً کاربردی، چنین دغدغه‌ای را رصد کرده است و با در نظر گرفتن مهم‌ترین چالش‌ها و مشکلات اخلاقی، که به‌ویژه در روابط «بین‌فردی»^۱ خود را نشان می‌دهند، در قالب چند گام اخلاقی و با ادبیاتی ساده، به ارائه پیشنهادهایی برای بهبود این بیماری می‌پردازد.

---

۱. روابط «بین‌فردی» یا «بین‌شخصی» بیشتر به حوزه ارتباط با دیگران می‌پردازد که جزو روابط چهارگانه، مانند سه حوزه دیگر ارتباط (یعنی رابطه با خداوند، رابطه با خود و رابطه با محیط) است.

در این اثر، برای تحول و ارتقای اخلاقی خود و دیگران در حوزه روابط شهروندی و تعامل اخلاقی با دیگران، براساس سیری منطقی و در قالب پنج گام، بر سر سفره اخلاق خواهیم نشست.

از ویژگی‌های این قلم تبیین عقلانی مباحث اخلاقی است که شهروندان را در معرض قضاوت اخلاقی درباره عملکرد شهروندی خود قرار می‌دهد. ضمن آن که با چنین تبیینی، مهم‌ترین معارف دینی ما در حوزه اخلاق، دلنشین و پذیرفتنی خواهد نمود.

گام‌هایی که ما در این اثر پیموده‌ایم به این شرح‌اند:

- گام اول: بدانیم که چرا باید اخلاقی زندگی کنیم. هدف از زیست اخلاقی در طلیعه مباحث آمده‌است تا به این پرسش‌های شهروندان پاسخ دهد که اساساً چرا باید اخلاقی زندگی کرد، ویژگی‌های یک زندگی اخلاق‌مدارانه چیست و چه فوایدی برای انسان روزگار ما دارد. این گام به ما انگیزه می‌دهد که مسئولانه زندگی کنیم و برای یک زندگی خیرخواهانه اشتیاق داشته باشیم. شهروند مسئول نمی‌تواند به محیط اطراف خود بی‌تفاوت باشد؛ او نه تنها نسبت به نوع رفتار و منش اخلاقی خود با شهروندان دیگر، چون همسایه‌ها و اقشار مختلف، مسئول است، بلکه از رفتار مسئولانه خویش با طبیعت و محیط زیست نیز غافل نیست.

- گام دوم: با قانون‌طلایی اخلاق آشنا شویم. قاعده زرین اخلاقی یا «اصل انصاف» می‌گوید: «با دیگران آن گونه باش که می‌پسندی با تو باشند.» در این گام، با طرح این قانون، برخی از مسائل اخلاقی شهروندی مطرح شده‌اند و مهم‌ترین فضایل و رذایل اخلاقی شهروندی، چون

«حق‌گویی و راست‌گویی، نه دروغ‌گویی»، «صبری و حلم، نه خشم»، «عفو و گذشت، نه کینه‌ورزی و انتقام»، «تواضع و مهربانی، نه تکبر و عجب»، «امانت‌داری، نه خیانت»، «خوش‌زبانی، نه فحش و ناسزا»، «نگاه‌پاک و سالم، نه آلوده‌چشمی» و «خوش‌پوشی، نه لباس‌شهرت»، به‌عنوان مصادیق مهم اخلاقی شهروندی بیان شده‌اند که با التزام به چنین قانون ارزشی و فراگیری سزوار نهادینه شدن در خود و دیگران هستند.

- گام سوم: مثلث اخلاقی تکریم، احترام و ادب را بشناسیم.

رأس این مثلث «احترام» است که از «تکریم» ریشه می‌دواند و با «ادب» به‌بار می‌نشیند. از محرومیت‌هایی که جامعه ما از آن رنج می‌برد، کم بودن ادب، احترام و تکریم است که در این گام، با مثال‌های عینی به آن پرداخته‌ایم.

- گام چهارم: برای دیگران خیرخواه باشیم. «خیرخواهی» ریشه در دغدغه داشتن نسبت به خود و دیگران دارد، دغدغه نسبت به خود، فرزندان، شهر و جامعه‌ای که در آن زندگی می‌کنیم. خیرخواهی فردی و اجتماعی اقتضای کند تا در برابری اخلاقی‌ها و بد اخلاقی‌ها ساکت نمایم و برای دیگران آرزوی خیر داشته باشیم و آن‌ها را از بد اخلاقی‌ها نهی کنیم. منافع چنین نصیحت و خیرخواهی‌ای حتماً زندگی ما و فرزندان و اجتماع ما را ایمن خواهد کرد. فریضه «امر به معروف و نهی از منکر»، که در تعالیم دینی ما آمده، از همین رو امری ضروری و واجب شمرده شده است.

- گام پنجم: با محیط زندگی خود اخلاق مدار باشیم. در گام نهایی، مسئولیت اخلاقی انسان در مقابل محیط زندگی مدنظر است. فضای زندگی ما، از جمله پارک‌ها، فضای طبیعی، خیابان‌ها و محیط شهری، مشمول چنین گامی است. در این گام، با تصویر رفتار صحیح با فضای سبز و محیط شهری، حساسیت اخلاقی خود در قبال محیط شهروندی را برمی‌انگیزیم و به اخلاقی شدن نزدیک خواهیم شد.